

מפגש מס' 62

דף למנחה

ספר ירמיהו פרקים כ"א - כ"ה

תוכן הפרקים שנלמדו השבוע

פרק כא - מענה ירמיהו לצדקיהו: הפתרון היחיד הוא להיכנע

פרק כב - נבואה על מלכי בית דוד

פרק כג - תוכחה לרועים ולנביאי השקר

פרק כד - דודאי התאנים: הישועה תצמח מן הגולים

פרק כה - סופיות החורבן בעליית נבוכדנצר

לימוד מעמיק

נבואות ירמיהו למלכי בית דוד האחרונים

פרקים כ"א-כ"ג בירמיהו כוללים קובץ נבואות על מלכי יהודה האחרונים. הקובץ פותח בפניה כללית ל'בית מלך יהודה' (כ"א, יא-יד), ועובר לדברי תוכחה כלליים המופנים למלכי יהודה (כ"ב, א-ט). לאחר מכן, קובץ זה עובר לעסוק בפורענות על המלכים שלום (י-יב), יהויקים (יג-יט), וכניהו (כד-ל). הקובץ חותם בנבואת תוכחה על ה'רועים', ואל מול מפלתם חוזה את צמיחתו של 'צמח צדיק' מבית דוד (כ"ג, א-ו). במהלך הנבואות, ירמיהו משרטט את דמותה של המלכות האידיאלית והראויה, ומנגיד בינה לבין המלכות בת זמנו, המצויה במצב מוסרי ירוד. שיעור זה מבוסס ברובו על [מאמר מאת הרב דוד סבתו](#).

חלק א - משפט וצדקה במלכות בית דוד

הנבואה פותחת בפניה כללית ל'בית מלך יהודה', וממשיכה בכינוי הכללי 'בית דוד', ללא רמז למלך מסויים: וּלְבֵית מֶלֶךְ יְהוּדָה שָׁמְעוּ דְבַר-יְהוָה בֵּית דָּוִד כֹּה אָמַר ה' דִּינִי לְבַקֵּר מִשְׁפָּט וְהִצִּילֹנִי גְזוֹל מִיַּד עוֹשֵׂק פְּרִי-תֵצֵא כְּאִשׁ חֲמָתִי וּבְעֶרְהָ וְאִין מִכְּבֹּה מִפְּנֵי רַע מַעַלְלֵיכֶם (כ"א, יא-יב). נראה שעמעום זה מכוון, ומסמן את הנבואה כרלוונטית לכל אחד מן המלכים באשר הוא, וכמבוא לקובץ הנבואות המפורט שיבוא בהמשך. מגמת העמעום, אשר מתייחסת אל השושלת ואל המלוכה בכללותה נמשכת גם בפסוקי ההמשך הפותחים את פרק כ"ב: כֹּה אָמַר ה' יְהוָה בֵּית-מֶלֶךְ יְהוּדָה וְדְבַרְתָּ שָׁם אֶת-הַדְּבָר הַזֶּה: וְאָמַרְתָּ שְׁמַע דְּבַר-יְהוָה מֶלֶךְ יְהוּדָה הַיֵּשֵׁב עַל-כִּסֵּא דָּוִד אֲתָהּ וְעַבְדֶּיךָ וְעַמְּךָ הַבָּאִים בְּשָׁעָרַיִם הָאֵלֶּה (כ"ב, א-ב).

הקריאה הכוללת שקורא ירמיהו למלכי בית דוד באשר הם, היא דרישה להוביל את העם במשפט ובצדקה. המשפט והצדקה הינם אחד המאפיינים הבולטים של דוד כמלך: וַיִּמְלֶךְ דָּוִד עַל-כָּל-יִשְׂרָאֵל וַיְהִי דָּוִד עֹשֶׂה מִשְׁפָּט וְצִדְקָה לְכָל-עַמּוֹ (ש"ב ח', טו). פסוק זה יוצר זיקה בין מלכותו של דוד על כל ישראל, לבין עשיית המשפט והצדקה לכל העם. עשיית משפט וצדקה הופכת לסימן ההיכר של בית דוד - כִּי שָׁמָּה יֵשְׁבוּ כְּסָאוֹת לְמִשְׁפָּט כְּסָאוֹת לְבֵית דָּוִד. (תהלים קכ"ב, ה) - והיא נאמרת לאחר מכן גם על בנו, שלמה, המתפרסם הודות לחכמת המשפט הנדירה שלו:

יהי ה' א-להיך ברוך אשר חפץ בך לתתך על-כפא ישראל באהבת ה' את-ישראל לעולם וישמך למלך לעשות משפט וצדקה (מל"א י, ט).

הקשר בין המלכות למשפט וצדקה מופיע בפסוקים רבים לאורך התנ"ך. החל משמו של מלך כל הארץ-א-להים, שמשמעו גם שופט: כי המשפט לאלהים הוא (דברים א', יז). מלכותו של ה' מיוחסת לו דווקא כשופט ומחוקק - כי ה' שפוטנו ה' מחקקנו ה' מלכנו הוא יושיענו (ישעיהו ל"ג, כב), צדק ומשפט מכון כפאו (תהלים צ"ז, ב), ועז מלך משפט אהב אתה בוננת מישרים משפט וצדקה ביעקב אתה עשית (שם צ"ט, ד). קשר זה בא לידי ביטוי מיוחד באזכור החריג של עניין המלכות בחתימתה של ברכת המשפט שבתפילת עמידה: "מלך אוהב צדקה ומשפט". כותב על כך הטור:

טור אורח חיים סימן קיח:

כתב אחי ה"ר יחיאל ז"ל: מעולם תמהתי על חתימת ברכה זו, למה נשתנית מכל חתימת ברכות שמונה עשרה לענין מלכות? דגבי משפט שייך לומר מלכות טפי משאר ברכות דכתיב 'מלך במשפט יעמיד ארץ' (משלי כ"ט, ד).

הדבר מתבטא ביתר שאת, כפי שמסביר שם רבנו יחיאל, בנוסחה השונה של חתימת הברכה בעשרת ימי תשובה - "המלך המשפט" - כלומר: המלך הוא הוא המשפט; קיימת זהות בין מלכות למשפט.

כשם שמלכות ה' מושתתת על צדק, כך גם מלכות בשר ודם אמורה להיות מושתתת על צדק: הן לצדק ומלך-מלך (ישעיהו ל"ב, א), תועבת מלכים עשות רשע כי בצדקה יבון כפא (משלי ט"ז, יב). וכשם שהשם א-לוהים, משמעותו היא א-לוהות וגם משפט, כך גם כינויים של המנהיגים "שופטים", משמעו לא רק הנהגה, אלא גם משפט במובן המצומצם של המילה - שהרי המשפט הוא אחת ממטרותיה של המלכת מלך (שמ"א ח', ה).

וכך כותב הרמב"ם ביחס לתפקידיו של מוסד המלוכה:

רמב"ם הלכות מלכים פרק ד הלכה ו:

...ובכל יהיו מעשיו לשם שמים ותהיה מגמתו ומחשבתו להרים דת האמת ולמלאות העולם צדק ולשבור זרוע הרשעים ולהלחם מלחמות ה', שאין ממליכים מלך תחילה אלא לעשות משפט ומלחמות שנאמר 'ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו'.

שתי המלכויות הללו - מלכות שמים ומלכות הארץ - נפגשות יחד בירושלים, עיר הצדק והשלום. שם של מלכי ירושלים מעיד על כך עוד מראשיתה - מלכי-צדק (בראשית י"ד, יח) ואדני-צדק (יהושע י, א), וכך גם בנביאים - ישעיהו מנבא שיקראו לה עיר הצדק קריה נאמנה (ישעיהו א', כו), וירמיהו מכנה אותה נוה-צדק הר הקדש (ירמיהו ל"א, כג). החיבור בין מלכות דוד לירושלים מותנה, אם כן, בשמירת הצדק והמשפט. ירמיהו נואם את נבואתו בשערי ירושלים, במקום שבו מתקיים המשפט, ומכריז כי רק אם יקיימו מלכי בית דוד את התנאי הבסיסי הזה, יכון כסאם בשערי ירושלים: כי אסעשו תעשו את-הדבר הזה וכאו בשערי הבית הזה מלכים ישבים לדוד על-כפאו רכבים ברקב ובפוסים הוא ועבדיו ועמו (כ"ב, ד). לעומת זאת, אם לא ישכילו לדון בעיר דין צדק, תחרב העיר ותתרוקן ממלכה: ואם לא תשמעו את-הדברים האלה בי נשבעתי נאסה' כי-לחרבה יהיה הבית הזה (כ"ב, ה).

נוסף על הקשר הזה בין מלכות דוד לירושלים, נבואתו של ירמיהו על מלכי יהודה בשערי בית המלך, מהדהדת כמקבילה לנבואתו בשער בית ה' בפרק ז':

הנבואה על בית ה' (פרק ז')	הנבואה על מלכי בית דוד (פרק כ"ב)
(ב) עָמַד בְּשַׁעַר בַּיִת ה' וְקִרְאתָ שָׁם אֶת הַדְּבָר הַזֶּה וְאָמַרְתָּ שְׁמֵעוּ דְבַר ה' כָּל יְהוּדָה הַבָּאִים בְּשַׁעֲרֵים הָאֵלֶּה לְהִשְׁתַּחֲוֹת לָהּ... (ה) כִּי אִם הִיטִיב תִּיטִיבוּ אֶת דְּרָכֵיכֶם וְאֵת מַעַלְלֵיכֶם אִם עָשׂוּ תַעֲשׂוּ מִשְׁפָּט בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ. (ו) גַּר יְתוֹם וְאֶלְמָנָה לֹא תַעֲשֹׁקוּ וְדָם נָקִי אַל תִּשְׁפְּכוּ בְּמָקוֹם הַזֶּה וְאַחֲרָי אֱלֹהִים אַחֲרִים לֹא תִלְכוּ לְדַע לְכֶם. (ז) וְשָׁנַנְתִּי אֶתְכֶם בְּמָקוֹם הַזֶּה פֶּאֶרְץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבוֹתֵיכֶם לְמַן עוֹלָם וְעַד עוֹלָם... (יג) יַעַן עָשׂוּתְכֶם אֶת־כָּל־הַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּה... (יד) וְעֲשִׂיתִי לְבַיִת אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו... כִּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְשָׁלוֹ.	(א) ... רַד בַּיִת מֶלֶךְ יְהוּדָה וְדִבַּרְתָּ שָׁם אֶת הַדְּבָר הַזֶּה (ב) וְאָמַרְתָּ שְׁמֵעַ דְּבַר ה' מֶלֶךְ יְהוּדָה הַיֹּשֵׁב עַל כִּסֵּא דָוִד אַתָּה וְעַבְדֶּיךָ וְעַמְּךָ הַבָּאִים בְּשַׁעֲרֵים הָאֵלֶּה. (ג) כֹּה אָמַר ה' עָשׂוּ מִשְׁפָּט וְצִדְקָה וְהִצִּילוּ גְזוֹל מִיַּד עֲשׂוֹק, וְגַר יְתוֹם וְאֶלְמָנָה אַל תִּגְזוּ אֶל תַּחֲמוֹסוּ וְדָם נָקִי אַל תִּשְׁפְּכוּ בְּמָקוֹם הַזֶּה. (ד) כִּי אִם עָשׂוּ תַעֲשׂוּ אֶת הַדְּבָר הַזֶּה וּבָאוּ בְּשַׁעֲרֵי הַבַּיִת הַזֶּה מְלָכִים... (ה) וְאִם לֹא תִשְׁמְעוּ... בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם ה' כִּי לְחָרְבָה יִהְיֶה הַבַּיִת הַזֶּה.

הדמיון הרב בין שתי הנבואות אינו מקרי. בשתייהן ירמיהו יוצא כנגד שני המוסדות המרכזיים באומה: המוסד הדתי - המקדש, והמוסד הלאומי - מלכות בית דוד, ומערער על עצם קיומם של שני הבתים: בית ה' ובית המלך. שני מוסדות אלה נתפסים בעיני העם כמוסדות יציבים ומוחלטים, ובלתי ניתנים לערעור. שניהם נסמכים על הבטחה אלוקית בדבר נצחיותם, ושתי ההבטחות כרוכות זו בזו. כך למשל מצטט שלמה את ה' בתפילתו כמתחסם לבחירה הכפולה של בית דוד וירושלים: מן היום אשר הוצאתי את עמי מארץ מצרים לא בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל לבנות בית להיות שמי שם ולא בחרתי באיש להיות נגיד על עמי ישראל. ואבחר בירושלם להיות שמי שם ואבחר בדויד להיות על עמי ישראל. (דה"ב ו', ה-ו)

התפיסה השגויה שרווחה בעם לגבי נצחיותו הבלתי מותנית של בית המקדש, מלווה כנראה בתפיסה המקבילה בדבר נצחיותו הבלתי מותנית של בית דוד. ירמיהו מבקר את שתי התפיסות הללו, ומדגיש כי כשם ששכינתו של ה' במקדש איננה מובנת מאלוה, כך גם רצף השושלת של מלכות בית דוד איננה מובנת מאלוה. עצם ההמשכיות הביולוגית של צאצאי דוד אינה מזכה אותם במלכות, אלא רק בתנאי שימשיכו את הדרך המוסרית. רק אז יוכלו לשבת באמת על 'כיסא דוד'. לעומת זאת, אי מימוש הייעוד המוסרי, יוביל לחורבן בית דוד כשם שיוביל לחורבנו של בית ה'.

חלק ב - המלכים ממשפחת יאשיהו

לאחר הנבואה הכללית למלכי בית דוד, עובר ירמיהו לנבואות קצרות על כל אחד מן המלכים שמלכו בסוף תקופת הבית הראשון. ארבעה מלכים מלכו ביהודה לאחר מותו הטראגי של יאשיהו בקרב מגידו מול פרעה נכה. מתוך ארבעת המלכים הללו, שלושה מהם היו בני יאשיהו ואחים זה לזה, ואחד היה נכדו:

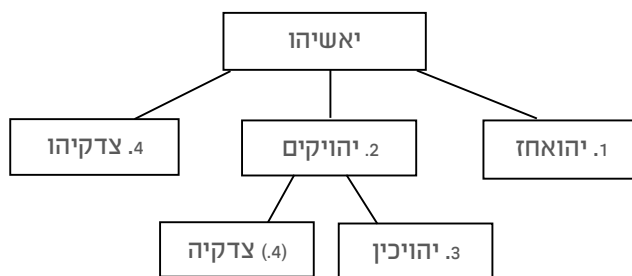
- יהואחז בן יאשיהו הומלך על ידי עם הארץ מיד עם מותו של אביו. לאחר שלושה חדשים הגלה אותו פרעה נכה למצרים (כחלק מהענשת ממלכת יהודה על הניסיון של יאשיהו לפגוע בפרעה), והמליך תחתיו את אחיו הגדול אליקים, שאת שמו שינה ליהויקים.

- יהויקים בן יאשיהו מלך אחת עשרה שנים. בשנה הרביעית לשלטונו עלה נבוכנצאר ושיעבד את יהויקים כחלק מהשתלטות על כל מלכי האזור. לאחר כמה שנים מרד יהויקים בבבל, וכמובן שהתגובה לא איחרה לבא: יהויקים נלקח על ידי מלך בבל (וכנראה נהרג). יהויכין בנו הומלך תחתיו, אך לא החזיק מעמד זמן רב.
- יהויכין בן יהויקים מלך רק שלושה חדשים, אז הוגלה על ידי מלך בבל יחד עם חשובי העם (כחלק מהענשת ממלכת יהודה על מרד יהויקים). נבוכדנצאר המליך תחתיו את דודו מתניה, ושינה את שמו לצדקיהו.
- אחרון מלכי יהודה, צדקיהו בן יאשיהו, מלך אחת עשרה שנים, ובעקבות מרדו בבבל המיט חורבן על ירושלים ועל ממלכת יהודה כולה.

כך מובאים הדברים בספר מלכים. אמנם, על פי אילן היוחסין של בית דוד בדברי הימים, ליאשיהו המלך היו ארבעה בנים: **וּבְנֵי יֵאֲשִׁיָּהוּ הַבְּכוֹר יוֹחָנָן הַשֵּׁנִי יְהוֹאָחָז הַשְּׁלִישִׁי צְדָקְיָהוּ הָרְבִיעִי שְׁלוֹם** (דבה"א' ג', טו). שניים מהם אנו מכירים - יהויקים וצדקיהו - המוזכרים בשם שניתן להם על ידי מלך נכרי, ואילו יהואחז, הראשון שמלך תחת יאשיהו, חסר מן הפסוק. מתבקש היה להניח כי יוחנן, המוזכר כבכור יאשיהו, הוא בעצם יהואחז הבכור למלוכה. אלא שעל פי האמור בספר מלכים - יהויקים, שמולך רק שלושה חדשים אחרי אחיו, גדול ממנו בשנתיים: **בְּיָד עֶשְׂרִים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה יְהוֹאָחָז בְּמֶלְכוֹ (מל"ב כ"ג, לא), בְּעֶשְׂרִים וְחֲמִשׁ שָׁנָה יְהוֹאָחָז בְּמֶלְכוֹ (שם, לו)**. נראה אם כן, כי מראש לוקחים עם הארץ דווקא את אחד הבנים הצעירים יותר להמליכו תחת יאשיהו אביו. (וראו את [התיחסות הרד"ק](#) לכך)

מצד שני, ישנו גם קושי לזהות את יהואחז עם שלום, הבן הרביעי. מפשט הפסוק בדברי הימים נראה כי שלום הוא הקטן באחים, והן יהויקים והן צדקיהו גדולים ממנו; ואילו צדקיהו מומלך על ירושלים אחת עשרה שנים לאחר המלכת יהואחז ויהויקים, והוא בן עשרים ואחת בלבד: **בְּעֶשְׂרִים וְאַחַת שָׁנָה צְדָקְיָהוּ בְּמֶלְכוֹ (מל"ב כ"ד, יח)**, כלומר - צעיר מיהואחז.

בעיה זו הביאה את חז"ל ואת המפרשים לכמה פתרונות יצירתיים - או שיהואחז הוא יוחנן, ואיננו באמת הבכור, אלא רק 'בכור' למלוכה, או שסדר הבנים בדברי הימים אינו מחייב, ואכן שלום-יהואחז גדול מצדקיהו. אמנם, בספר דברי הימים מוצג פתרון עצמאי, בדמות אדם נוסף במשפחה בשם 'צדקיהו' - בנו של יהויקים ואחיו של יכניה (יהויכין): **וּבְנֵי יְהוֹאָחָז יְכַנְיָהּ בֶּן צְדָקְיָהּ בֶּן דְּבַהִי"א ג', טז**. על פי פרשנות דברי הימים, צדקיהו שמלך לאחר יהויכין אכן לא היה דודו, אחיו הגדול של שלום-יהואחז, אלא אחיו - בן יהויקים: **וַיִּמְלֹךְ אֶת צְדָקְיָהוּ אָחִיו עַל יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם (דבה"ב ל"ו, י)**. (ראה פרשנות זו ב**פוסט מאת נריה קליין**)

נבואה לשלום בן יאשיהו (י-יב)

ירמיהו פותח את נבואותיו למלכים בנבואה לשלום בן יאשיהו. הזכרנו את שאלת זיהויו של יהואחז בדברי הימים. משאלה זו נובעת גם השאלה כיצד לזהות כאן את המלך שלום עליו נאמרה הנבואה. פירושו של בעל דברי הימים, יחד עם מיקום הנבואה ותוכנה (המתייחס לשלום כמי שגלה מעירו אך ללא פירוט יתר של מעשיו) מטים יותר לאפשרות כי יש לזהות את שלום עם יהואחז, המלך הראשון מבית יאשיהו, וכך נתייחס אליו בשיעור זה.

עוד על שאלת זהותו של שלום ראה גם [בפוסט מאת נתנאל שפיגל](#), ובפירושו דעת מקרא על הפרק - עמודים רעו-רעז)

בניגוד לתוכחה האופיינית לקובץ נבואות זה, בנבואה זו אין העיקר בזהות המלך ובמעשיו, ומודגשת דווקא הטרגדיה של הגולה, החמורה מזו של המת: אֲלֹהֵי־תְבֻכּוֹ לְמַת וְאֵל־תִּנְדּוּ לוֹ בְּכּוֹ בְּכּוֹ לְהִלָּךְ כִּי לֹא יָשׁוּב עוֹד וְרָאָה אֶת־הָאָרֶץ מוֹלְדָתוֹ: כִּי כֹה אָמַר־ה' אֱלֹהֵי־שְׁלֹם בֶּן־יִאֲשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה הַמֶּלֶךְ תַּחַת יִאֲשִׁיָּהוּ אָבִיו יֵצֵא מִן־הַמְּקוֹם הַזֶּה לֹא־יָשׁוּב שָׁם עוֹד: כִּי בְּמָקוֹם אֲשֶׁר־הִגְלוּ אֹתוֹ שָׁם יָמוּת וְאֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לֹא־יִרְאֶה עוֹד (כ"ב, י-יב). החזרה המשולשת על הצירוף 'לא... עוד' ממחישה את הנתק בין האדם הגולה לארץ מולדתו בחריפות יתרה. נראה שבנבואה הקצרה הזו מדגיש ירמיהו את משמעות הגלות שנגזרת על יהואחז בפרט, ובכלל על מלכי יהודה האחרונים - שגלו כולם מעירם ולא שבו אליה עוד.

הדגשת רעיון זה מתאימה כהמשך לפתיחה, בה ראינו את הקשר העמוק שבין שמירת הצדק והמשפט לנוכחותם של מלכי בית דוד בשערי ירושלים. גורלם של מלכי בית דוד שאינם שומרים את המשפט, יהיה להיפלט מעיר הצדק ירושלים ולא לשוב אליה עוד. גם הנבואות המפורטות בפרק זה על יהויקים ויכניה, מדגישות שתייהן את יציאתם מן העיר ומותם מחוצה לה; ואף צדקיהו - שהיה לו תקווה גדולה יותר לתיקון - זוכה בסופו של דבר לנבואה דומה מפי ירמיהו ([ל"ב, ד-ה](#)). נראה כי על כך מכריז הנביא במרכז הפרק: בְּלִדְעֵיךָ תִּרְעַה־רוּחַ וּמֵאֲהַבֵיךָ בְּשִׁבְי יֵלְכוּ (כ"ב, כב).

נבואה ליהויקים בן יאשיהו (יג-יט)

בניגוד לתיאור האידיאלי של המלוכה שהוצב בתחילת הפרק, משרטט ירמיהו את המצב המוסרי השפל בימי יהויקים: הוּי בְּנֵה בֵּיתוֹ בְּלֹא צֶדֶק וְעֲלִיּוֹתָיו בְּלֹא מִשְׁפָּט בְּרַעְיוֹ יַעֲבֹד חַטָּם וּפְעָלוֹ לֹא יִתֵּן לוֹ. הָאֱמֹר אֲבָנָה לִי בֵּית מְדוּת וְעֲלִיּוֹת מְרוּחִים וְקָרַע לוֹ חִלּוּנֵי וְסַפּוֹן בְּאָרְזוֹ וּמִשׁוּחַ בְּשִׁטְר. הַתְּמַלֵּךְ כִּי אַתָּה מִתְחַדָּה בְּאָרְזוֹ אֲבִיךָ הַלּוֹא אָכַל וְשִׁתָּה וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה אִז טוֹב לוֹ. דִּין עָנִי וְאֲבִיּוֹן אִז טוֹב הַלּוֹא הִיא הַדַּעַת אֹתִי נָאִם ה'. כִּי אִין עֵינֶיךָ וְלִבְךָ כִּי אִם עַל בְּצַעֲךָ וְעַל דַּם הַנְּקִי לְשִׁפּוֹךְ וְעַל הַעֲשָׂק וְעַל הַמְרוּצָה לַעֲשׂוֹת. לָכֵן כֹּה אָמַר ה' אֵל יְהוִיִּקִים בֶּן יִאֲשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה לֹא יִסְפְּדוּ לוֹ הוּי אַחִי וְהוּי אַחֹת לֹא יִסְפְּדוּ לוֹ הוּי אָדוֹן וְהוּי הַדָּה. קְבוּרַת חָמוֹר יִקָּבֵר סָחוּב וְהִשְׁלַךְ מֵהַלְאָה לְשַׁעְרֵי יְרוּשָׁלַם (כ"ב, יג-יט).

במרכז התוכחה ניצבת בניית ארמון המלוכה המפואר של יהויקים, אשר היה כרוך בהפרה נרחבת של עקרונות המוסר והצדק היסודיים ביותר. נעקוב אחרי ההאשמות שמטיח ירמיהו ביהויקים ונעמוד על ההחרפה שבהם: תחילה מאשימו ירמיהו בשימוש בעובדי כפייה, מבלי לשלם את שכרם: בְּרַעְיוֹ יַעֲבֹד חַטָּם וּפְעָלוֹ לֹא יִתֵּן לוֹ; בפסוק הבא הוא 'מצטט' את דבריו של יהויקים - הרודף אחרי הפאר וההדר של בית המלוכה אותו הוא מבקש לבנות; ולבסוף, הוא מטיח בו שכל מעיניו נתונים בבצע, בשפיכות דם נקי, ובעושק.

הידעת?

בשנות החמישים חפר הארכיאולוג יוחנן אהרוני ליד קיבוץ 'מת רחל' שבדרום מזרח ירושלים. אחד הממצאים החשובים שגילה היה ארמון שיוחס על ידו לאחד ממלכי יהודה האחרונים. על פי [דבריו של יוחנן אהרוני](#) זהו ארמונו של יהויקים עליו ניבא ירמיהו את נבואת התוכחה שלו. להרחבה, ראה [בספרייה הירטואלית של מט"ח](#). מומלץ לצפות ב[סרטון מגלי"ם העוסק בקרית השלטון](#).

יהויקים מציב אפוא בראש סולם הערכים המעוות שלו את מילוי צרכיו ותאוותיו, ומנצל לשם כך את נתיניו ולא בוחל בכל אמצעי לשם השגת מטרותיו הנלוזות. המלך (כפי שמציג זאת הנביא) סבור שככל שביתו יהיה גדול ומפואר יותר, כך מלכותו תהיה מבוצרת ומבוססת יותר. תפיסה זו מנוגדת ניגוד חריף לתוכחות ירמיהו למלכי בית דוד. בלב הנבואה משווה ירמיהו בין יהויקים ליאשיהו אביו: גם יאשיהו נהנה ממלכותו ומן הטוב שבא אתה, אך דווקא בגלל שעשה זאת בלי לפגוע בבסיס - עשיית דין וצדקה. בראש סולם הערכים הראוי למלך ניצבת 'דעת אלהים', וממנה נובעים עשיית המשפט והצדקה, ודין העני והאביון. המלך הזוכר עקרונות אלו - 'אז טוב לו'.

אולם, במקום להכיר בתפקידו לשפוט את העם, יהויקים איבד את אמת המידה והפך את האמצעים העומדים בפני המלך, ואת כוחו הכלכלי והפוליטי - לתכלית העומדת בפני עצמה: כי אין עיניך ולבך כי אם על בצעך. אמנם, לאורך הספר ירמיהו מבקר את ימי יהויקים גם על העבודה הזרה שפשתה בעם כבימי מנשה, אך עם זאת, נבואתו ממקדת את הביקורת דווקא בעקירת הצדק והמשפט. כך גם בתיאורי ספר מלכים, מודגש בימי מנשה ויהויקים דווקא עוון הדם הנקי הרב שנשפך בירושלים, עד כדי כך שהגדיש את הסאה - וגם דם הנקי אשר שפך וימלא את ירושלים דם נקי ולא אבה ה' לסלח (מל"ב כ"ד, ד).

בעקבות הסטייה החמורה הזו מהעקרונות של 'בית דוד', מאבד יהויקים את זכותו למלוך. עונשו החמור יהיה מוות בזוי, ללא הספד וללא קבורה ראויה - המלך שפגע בקדושת המשפט והצדקה של שערי ירושלים, יושלך הלאה משערי ירושלים.

נבואה לכניהו בן יהויקים (כ-ל)

הנבואה הבאה (כ-ל) מופנית לכניהו אשר מלך אחרי יהויקים (שמו של מלך זה מופיע בכמה אפשרויות: כניהו או יכניה או יהויכין. להלן נכנה אותו "יהויכין", הכינוי המוכר יותר המופיע בספר מלכים). חלקה הראשון של הנבואה עוסק בימי מלכותו הקצרים של יהויכין, ומתאר את אזהרותיו של ירמיהו מן ההשלכות האפשריות של מרד בממלכת בבל, ולאחר מכן מתאר את המרד ואת תוצאותיו הקשות. נתמקד כאן בחלקה השני של הנבואה, העוסק ישירות ביהויכין: חי אני נאם ה' כי אם יהיה כניהו בן יהויקים מלך יהודה חותם על יד ימיני כי משם אתקננה. ונתתיך ביד מבקשי נפשך וביד אשר אתה יגור מפניהם וביד נבוכדראצר מלך בבל וביד הכשדים. והטלתי אתך ואת אמך אשר ילדתך על הארץ אחרת אשר לא ילדתם שם ושם תמותו. ועל הארץ אשר הם מנשאים את נפשם לשוב שם שמה לא ישובו (כ"ב, כד-כז)

בדומה ליהואחז, גם יהויכין הוגלה בידי מלך נכרי. בפרק כ"ב ירמיהו מנבא את ההתרחשות הזו. נבואתו פותחת בשבועה נחרצת, המבליטה את מוחלטותו של גזר הדין: גם אם יהיה יהויכין אהוב לפני ה' כחותם על יד ימינו - המסמל זיקה אישית ואהבה עמוקה כבשיר השירים ח', ו: שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך - הוא ינותק מיד ה' ויושלך אל ידי מבקשי נפשו, אשר יגלוהו לארץ כשדים.

בפסוקים כו-כז הנביא מדגיש את הנתק המוחלט שיתקיים בין ארצו ומולדתו הטבעית של יהויכין לבין הארץ אליה יוגלה: הוא ואמו 'אשר ילדתו', יוטלו אל ארץ אשר לא נולדו בה ואשר לא ידעו; שניהם ימותו בארץ הניכר, ולא יזכו לשוב אל ארצם אליה הם כוספים. עוצמת הטרגדיה שבעונש הגלות מבוטאת גם בפסקה הבאה, בה נשמעת נימת עצב על גורלו המר של יהויכין - דבריו מנוסחים כעין קינה, ומשולבת בהם גם שבועה אל-לקיט: העצב נבזה נפוח האיש הזה כניהו אם בלי אין חפץ בו מדוע הוטלו הוא וזרעו והשלוך על הארץ אשר לא ידעו. ארץ ארץ ארץ שמיני דבר ה': כזה אמר ה' כתבו את האיש הזה עירי גבר לא יצלח בימיו כי לא יצלח מזרעו איש ישב על כסא דוד ומשל עוד ביהודה (כ"ב, כח-ל)

בפסקה זו מתברר העונש הקשה שנגזר על יהויכין: לא זו בלבד שיהויכין ואמו לא ישובו לארצם, אלא שמזרעו של יהויכין לא יצמח עוד נצר אשר ימשיך את שושלת בית דוד. הפרתה של מורשת בית דוד תביא להכרתת זרע דוד מבית יהויכין.

נבואה קשה זו על יהויכין מתכתבת היטב עם דעת הכתוב עליו בספר מלכים: ויעש הרע בעיני ה' ככל אשר עשה אביו (מלכים ב כ"ד, ט). אמנם, בפרק כ"ד מנבא ירמיהו דווקא טובה על גלותו של יהויכין, וטוען שדווקא הם יזכו להיות מקור הישועה: הראני ה' והנה שני דודאי תאנים מועדים לפני היכל ה' אחרי הגלות נבוכדראצר מלך בבל את יכניהו בן יהויקים מלך יהודה ואת שרי יהודה ואת החרש ואת המסגר מירושלים ויבאם בבבל: הדוד אחד תאנים טבות מאד בתאני הכפרות והדוד אחד תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה מרע: ... כזה אמר ה' א-להי ישראל בתאנים הטבות האלה כן-אכיר את גלות יהודה אשר שלחתי מן המקום הזה ארץ כשדים לטובה: ושמתני עיני עליהם לטובה והשבתיים על-הארץ הזאת ובניתים ולא אהרם ונטעתיים ולא אתוש: ונתתי להם לב לדעת אתי כי אני ה' והירלי לעם ואנכי אהיה להם לא-להים כי ישובו אלי בכל-לבם (כ"ד, א-ז). גם סופו של ספר מלכים, מציג את התקווה לצמיחה מחודשת הבאה דווקא מיהויכין: ויהי בשלשים

ושבע שנה לגלות יהויכין מלך יהודה בשנים עשר חדש בעשרים ושבעה לחדש נשא אויל מודך מלך בבל בשנת מלכו את-ראש יהויכין מלך יהודה מבית בלע: וידבר אתו טבות ויתן את-כסאו מעל כסא המלכים אשר אתו בבבל: ושנא את בגדי בלעו ואכל לחם תמיד לפניו כל-ימי חייו: וארחתו ארחת תמיד נתנה-לו מאת המלך דבר-יום ביומו כל ימי חייו (מל"ב כ"ה, כז-ל).

ניתן להציע כי השינוי הזה נעוץ במעשה היחיד הידוע לנו על יהויכין - שהסגיר עצמו ביד מלך בבל. יהויכין, ששומע את דבריו של ירמיהו על דבר גלותו וגורל ירושלים, יוצא בעצמו מירושלים ונופל ביד מלך בבל ללא מאבק: ויבא נבוכדנאצר מלך בבל על-העיר ועבדיו צרים עליה: ויצא יהויכין מלך יהודה על-מלך בבל הוא ואמו ועבדיו ושאריו וקריסיו ויחן אתו מלך בבל (מל"ב כ"ד, יא-יב). מעשה זה, המבטא קבלה מלאה של דברי הנביא וכניעה בפניו, אולי היפך את דינו של המלך ושל כל גלותו לטובה. (ראה על כך [בפוסט מאת הרב יגאל אריאל](#), ובפוסט [מאת הרב ד"ר יואל בן-נון](#)). אנו נראה בהמשך כי הדרישה החוזרת מצדקיהו לאחר חתימת הגזירה, היא לקבל עליו את מלכות בבל ולהכנע בפניה, ורק כך להקל את העונש.

כמה דורות לאחר מכן, בתקופת שיבת ציון, מנבא חגי נבואה מקבילה לזו של ירמיהו כאן - אך הפוכה ממנה: ביום ההוא נאם ה' צבאות אקחך ורפבל בן שאלתיאל עבדי נאם ה' ושמתוך פחוקם כי כך בחרתי נאם ה' צבאות. (חגי ב', כג). לפי האמור בדברי הימים, שאלתיאל אביו של זרובבל, הוא בנו של יכניה, (יהויכין): ובני יכניה אשר שאלתיאל בנו. (דבה"א ג', יז) מתברר שנכדו של יהויכין, אשר על פי ירמיהו נגזר עליו להיות ערירי, אכן שב אל ארץ ישראל ואף תיפקד כמעין מנהיג יהודי מזרע דוד. חגי משתמש באותו דימוי של ירמיהו - חותם, כדי לבטא את שובו של צאצא יהויכין למקומו. כך הסבירו זאת חז"ל במדרש:

פסיקתא דרב כהנא פיס' כד:

תשובתו של יכניה קבלתי ותשובתכם איני מקבל? שניגזרה עליו גזירה קשה, הדא הוא דכתיב "העצב נבזה נפוץ האיש הזה יכניהו" ... גדול כחה של תשובה שביטלה את השבועה וביטלה את הגזירה. ביטלה את השבועה מנין, "חי אני נאם ה' כי אם יהיה כניהו בן יהויקים" וגו', וכתוב "ביום ההוא נאם ה' צבאות אקחך זרובבל בן שלתיאל" וגו'; ביטלה את הגזירה מנין, "כה אמר ה' כתבו את האיש הזה ערירי" וגו', "ובני יכניה אסיר" וגו'.

תשובתו של יהויכין הצליחה אפוא להפך את הגזירה שנגזרה עליו בנבואת ירמיהו, ולהפך את גורל גלותו וצאצאיו לטובה. מכאן למדים אנחנו, וראויים היו ללמוד גם אנשי יהודה, שגם כאשר הגזירה נגזרה בשבועה עדיין יש אפשרות לתיקון ולהטבה.

חלק ג - מבט לעתיד

קובץ הנבואות על מלכי בית דוד חותם בתיקון: הוי רעים מאפדים ומפצים את צאן מרעיתי נאם ה'. לכן כה אמר ה' אלהי ישראל על הרעים הרעים את עמי אתם הפצתם את צאני ותדחוסם ולא פקדתם אתם הנני פקד עליכם את רע מעלליכם נאם ה'. ואני אקבץ את שארית צאני מכל הארצות אשר הדחתני אתם שם והשבתי אתהן על נוהן ופרו ורבו. והקמתי עליהם רעים ורעים ולא ייראו עוד ולא יחתו ולא יפקדו נאם ה'. הנה ימים באים נאם ה' והקמתי לדוד צמח צדיק ומלך מלך והשגיל ועשה משפט וצדקה בארץ. ביימי תושע יהודה וישראל ישכון לבטח וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו. (כ"ג, א-ו)

הנבואה פותחת בתוכחה למנהיגים שהכזיבו, המשולים לרועים שאבדו והפיצו את הצאן. תוכחה זו מהווה מעין סיכום עגום לפועלם של שלושת המלכים מבית דוד שנזכרו קודם לכן, ואולי אף לכל מלכי יהודה החוטאים. כנגד מעשיהם מביח ה' לפעול בעצמו כרועה נאמן, לקבץ את הנדחים, להשיבם לנוהיהם ולהקים רועים נאמנים יותר. ההבטחה הכללית בדבר הקמת הרועים: 'הקמתי עליהם רעים ורעים', מתממשת בדמותו של רועה מסוים: הנה ימים באים נאם ה' והקמתי לדוד צמח צדיק... וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו. לעומת המלכים שמלכו והפרו את המשפט והצדקה הראויים לבית דוד ולירושלים, יעמוד מבית דוד מלך שהצדק הוא חלק בלתי נפרד ממנו וממהותו.

במבט ראשוני נבואה זו ראויה הייתה להיאמר על מתניה, הלא הוא צדקיהו, מלך יהודה האחרון. ראייה אחת לכך היא ששלוש הנבואות הקודמות עסקו בשלושת המלכים שקדמו לו לפי סדרם, בעוד הוא לא זוכה לנבואה מפורשת אחרת. בנוסף, שמו של המלך בנבואה - 'ה' צדקנו' - מזכיר את שמו שניתן לו בידי נבוכדנצר: 'צדק-יהו'. יתכן שנבואה זו נאמרה קודם לימי צדקיהו, או אף בראשיתם, והיא שיקפה את התקווה שבאה עם סופה של מלכות יהויקים המושחתת, שיקום מלך חדש שישפוט בצדק וימנע את החורבן. משמעות הדבר שבתחילת דרכו של צדקיהו, ירמיהו ראה בו מועמד אפשרי לתיקון ולהשבת הצדק והמשפט למלכות יהודה. יתכן אף שנבוכדנצר, שהיה בקיא בנבואות ירמיהו (["לטיא - מ'ה"](#)), בחר בשם זה דווקא כדי לכוון את העם למנוחה ורגיעה תחת שלטונו.

היחסים המורכבים בין ירמיהו לצדקיהו מפורטים בהמשך הספר. נטייתו הפנימית של צדקיהו אכן הייתה לדרוש את דבר הנביא (כפי שראינו בתחילת פרק כ"א), והוא נמצא בהתמודדות פנימית עם דבריו. עם זאת, בסופו של חשבון, הכזיב צדקיהו ולא מילא את התקוות שנתלו בו: הוא לא עמד בלחצים הכבדים מצד שריו, והחליט להמרות את פי הנביא ולמרוד בבבל - ובכך הביא לחורבנה הסופי של ירושלים ושל מלכות יהודה. (ראה על כך גם ב**פוסט מאת הרב יוסי אליצור**). משום כך עברה הנבואה למישור הרחוק יותר, ונאמרה בלשון המשתמעת לגאולה העתידית באחרית הימים - [הַגָּה יָמִים בְּאִים בְּאִים נָאִם ה' \(כ"ג, ה\)](#).

בהמשך, חוזר ירמיהו על נבואה זו שוב, אך מתקן אותה בשינוי של אות. לא המלך הוא שיקרא 'ה' צדקנו, אלא העיר ירושלים עצמה לאחר שתעבור את התיקון הראוי לה: [בְּיָמֵים הָהֵם וּבְעֵת הַהִיא אֶצְמִיחַ לְדָוִד צֶמַח צְדָקָה וְעֹשֶׂה מִשְׁפָּט וְצְדָקָה בְּאֶרֶץ: בְּיָמֵים הָהֵם תִּשְׁעַי יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם תִּשְׁכֹּן לְבִטָּח וְזֶה אֲשֶׁר-יִקְרָא לָהּ ה' צְדָקָנוּ \(ל"ג, טו-טז\)](#).

סיכום

בפרקים כ"א-כ"ג ירמיהו מבקר את מלכי בית דוד האחרונים, ומאשים אותם בחורבן המגיע לעם. על פי ירמיהו, הציפייה הא-להית מבית דוד היתה לכוון מלכות על יסודות של צדק ומשפט, שתתאים לעיר הצדק - ירושלים - בה נוסדה. בניו של יאשיהו לא עמדו בציפייה הזו, הביאו על העם חורבן, ועל עצמם גזר דין של גלות עולם מירושלים. אמנם, במלכות צדקיהו, המלך האחרון, היתה תקווה גדולה לתיקון, המתבטאת בנבואת גאולה הנושאת את שמו; אך שריו ועבדיו הטו את לבבו והוא מרה את פי הנביא. בעקבות כך, הפכה נבואת הגאולה על שמו לנבואה על ימים רחוקים - על מלך מבית דוד שיהפוך את ירושלים לעיר הצדק והמשפט.

להרחבה

[מתן על הפרק - דף לימוד לפרקים כ"א-כ"ב](#)

[מתן על הפרק - דף לימוד לפרקים כ"ג-כ"ד](#)

[מאמריו של הרב יצחק לוי: ירושלים עיר הצדק, ירושלים עיר הצדק והמלכות](#)

[שיעור של הרב מנחם ליבטאג: נבואותיו הפוליטיות של ירמיהו](#)

[שיעור של עמרם \(רמי\) ינאי: גלות יהויכין - משמעות האירוע והשתקפותו בנבואה](#)

[שיעור של הרב יוסי אליצור: תקופת צדקיהו - מתקווה למשיח לאובדן מוחלט](#)

הקדמה לקראת השבוע הבא

בשבוע הבא נעסוק בהתמודדות של ירמיהו עם נביאי השקר.